

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТИНА МИРА В РАЗНЫХ ЯЗЫКАХ

М. Г. Антанюк-Пруто, Н. А. Ганчарова (Мінск, Беларусь)

ЕЎРАПЕЙСКАЯ ФРАЗЕАЛОГИЯ І КУЛЬТУРА

(да пытання аб стварэнні вучэбнага слоўніка)

Неабходнасць вывучэння мовы ў сувязі з культурай народа-носьбіта сёння не выклікае сумневаў і з'яўляецца нарматыўным патрабаваннем адукацыі. Спецыялісты ў галіне старажытных моў спрабуюць укараніць культуралагічны аспект у практыку выкладання, у падручнікі і навучальныя дапаможнікі. Пры гэтым выкарыстоўваюцца розныя спосабы ўвядзення культуралагічнай інфармацыі: тэматычны, філалагічны, экстралінгвістычны.

У прапанаваным артыкуле разглядаюцца структура і прынцыпы складання вучэбнага слоўніка «Античные и библейские афоризмы» [1]. Зыходным пунктам вывучэння лацінскай мовы ў сувязі з антычнай культурай у слоўніку служыць лацінамоўная афарыстыка. Асаблівае месца лацінамоўных выслоўяў вызначаецца вялікай роляй лацінскай мовы і літаратуры ў гісторыі еўрапейскай культуры. Гэтыя адзінкі даўно выйшлі за межы лацінскай мовы і рымскай літаратуры і сталі міжнародным здабыткам, прычым не толькі ў перакладзе на нацыянальныя мовы, але і ў арыгінале. У вытанчанай і лакальнай форме яны адлюстроўваюць актыўную думку многіх пакаленняў, нясуць у сабе агульнапрызнаную чалавечую мудрасць, раскрываюць многія агульначалавечыя прынцыпы маралі.

Мы выкарыстоўваем тэрмін *лацінамоўны*, а не *лацінскі*, таму што гэтыя выказванні ўзніклі не толькі ў антычны перыяд, але і ў больш позні час. Пад афарызмамі мы разумеем розныя тыпы выказванняў: прыказкі, прымаўкі, выслоўі, сентэнцыі, крылатыя словы, якія прынята размяжоўваць. У дадзеным выпадку не мае значэння, выказвае афарызм арыгінальную аўтарскую думку ці народную мудрасць. Важна тое, што выказанае некалі слова заключае ў сабе агульначалавечую мудрасць, якая ўзнікла на глебе культурна-гістарычнай і жанравай разнастайнасці крыніц маральнай думкі.

Слоўнік змяшчае звыш 380 лацінамоўных выслоўяў, разлічаных на рэпрадуктыўнае засваенне. Кожная слоўнікавая адзінка перакладзена на рускую і беларускую мовы, пры гэтым выкарыстоўваліся ўстойлівыя і апрабаваныя ў лексікаграфічнай літаратуры версіі перакладу. У многіх выпадках падаюцца руска-беларускія фразеалагічныя эквіваленты.

Культуралагічны аспект знаходзіць сваё адлюстраванне ў гісторыка-літаратурным каментарыі. Тут можна знайсці звесткі аб крыніцы і аўтарскай прыналежнасці выслоўя (калі аўтар вядомы), пра абставіны яго паходжання. Напрыклад:

Citius, altius, fortius

рус. *Быстрее, выше, сильнее.*

бел. *Хутчэй, вышэй, мацней.*

«Эта фраза принадлежит доминиканскому монаху, французскому писателю и проповеднику Анри-Мартену Дидону (1840–1900). Она впервые была произнесена на школьном спортивном празднике. А.-М. Дидон рассматривал спорт как важную составную часть воспитания, поскольку он укрепляет у молодежи чувство уверенности в себе и дисциплину. В 1894 г. его друг Пьер де Кубертен (1863–1937) предложил сделать эти слова девизом Олимпийских игр. Он был президентом Международного олимпийского комитета (1896–1916, 1919–1925)».

Разам з папулярнымі лацінамоўнымі выслоўямі мы палічылі неабходным уключыць у слоўнік вядомыя вобразныя словы і выразы антычнага паходжання, якія сустракаюцца ў літаратуры ў рускім і беларускім напісанні. Яны атрымалі ў слоўніку неабходныя тлумачэнні:

Прокрустово ложе, бел. *Пракрустаў ложак* «искусственная мерка, под которую насильственно подгоняют что-либо без учета его сущности. Прокруст (букв. «вытягиватель») – прозвище разбойника Дамаста, который подгонял зашедших к нему путников, укорачивая или вытягивая ноги при помощи молотка, к размерам ложа».

У раздзел «Біблейская афарыстыка» ўвайшлі выразы (біблеізмы) двух відаў: 1) адзінкі, якія ўзніклі на аснове тэксту Бібліі, цытатныя выразы: *Не сотвори себе кумира*, бел. *Не рабі сабе куміра*; 2) адзінкі, што ўзніклі на аснове біблейскіх сюжэтаў: *Соломоново решение*, бел. *Саламонава рашэнне*. Яны адсутнічаюць у тэксце Бібліі і ўтварыліся шляхам яго пераасэнсавання.

Біблейскія выразы – гэта залаты фонд сусветнай і нацыянальнай культуры. На працягу многіх стагоддзяў Біблія аказвала вялікі ўплыў на духоўна-культурнае развіццё і станаўленне ментальнасці людзей. Святое Пісанне ўзбагаціла мовы сотнямі ўстойлівых вобразных выразаў.

Сёння біблеізмы шырока выкарыстоўваюцца ў мастацкай літаратуры і публіцыстыцы, а таксама ў жывой штодзённай гаворцы: «Кто не с нами, тот против нас», «Кто не работает, тот не ест», «Козел отпущения» і інш.

У слоўнікавых артыкулах прыведзены тлумачэнні, крыніцы і гісторыя ўзнікнення афарызмаў, а таксама спасылкі і цытаты з Бібліі. Напрыклад:

Нет (несть) пророка в отечестве своем.

бел. *Няма прарока ў сваёй айчыне.*

Значение: мы не слышим тех мудрых людей, которые рядом с нами, но с легкостью воспринимаем на веру слова пришельцев и чужестранцев. Несколько измененное изречение Христа. В Евангелии от Луки (4, 24) содержится рассказ о том, что Иисуса, уже признанного в Галилее, на севере Израиля, не приняли в его родном городе Назарете: «Истинно говорю вам: никакой пророк не принимается в своем отечестве». В Евангелии от Марка (6, 3) также говорится, что люди с трудом верили сыну простого плотника, который вырос на их глазах: «Не плотник ли Он, сын Марии, брат Иакова, Иосии, Иуды, Симона? Не здесь ли между нами Его сестры?». Иисус отвечает: «Не бывает пророка без чести, разве только в отечестве своем и у сродников, и в доме своем».

Асноўнай крыніцай біблейскіх выразаў для рускай і беларускай моў з'яўляецца царкоўнаславянская мова, на якую Біблія была перакладзена з грэчаскай у IX ст. У рускай мове частка біблеізмаў, утвораных сродкамі царкоўнаславянскай мовы, прыжылася: Притча во языцех, Ничтоже сумняшеся, Темна вода во облацех, Разверзлись хляби небесные. У многіх выразях адбылася замена слоў і граматычных форм царкоўнаславянскай мовы на ўласныя. У беларускай мове згаданыя царкоўнаславянскія і некаторыя іншыя выразы або не прыжыліся, або не ў поўнай меры адаптаваліся. У гэтых выпадках быў выкарыстаны даслоўны пераклад.

Некаторыя рускія і беларускія біблеізмы маюць нацыянальна-культурную адметнасць і таму адсутнічаюць у лацінскай мове. Адсутнасць лацінамоўных эквівалентаў звязана і з рознай традыцыяй выкарыстання царкоўнаславянскага і лацінскага перакладаў Бібліі. Царкоўнаславянскі пераклад быў прыняты праваслаўнай царквой і актыўна выкарыстоўваўся на ўсходнеславянскіх землях. У рускай праваслаўнай традыцыі і сёння ўжываецца царкоўнаславянская мова, таму некаторыя царкоўнаславянскія выразы замацаваліся і ў сучаснай беларускай мове. Пераклад Бібліі на латынь (Вульгата) быў зроблены ў 382–405 гг. Пасля ён быў дапоўнены і стаў кананічным для Рымска-каталіцкай царквы. Лацінамоўныя біблейскія выказванні шырока распаўсюдзіліся ў новых еўрапейскіх мовах і сталі міжнароднымі: *Homines bonae voluntatis* – *Люди доброй воли*, бел. *Людзі добрай волі* і інш.

У слоўніку таксама прысутнічае раздзел «*Vagia*», дзе ўтрымліваюцца лацінскія пажаданні, абрэвіятуры, пададзены звесткі аб грэчаскіх і рымскіх багах-алімпійцах з указаннем іх функцый і атрыбутаў, дзевяці музах, Сямі мудрацах Старажытнай Грэцыі, сямі цудах свету.

Культуралагічнае значэнне мае таксама паказальнік імёнаў аўтараў афарызмаў і гістарычных асоб, з якога можна даведацца не толькі аб персаналях, але і аб грэка-рымскай і ў цэлым аб сусветнай гісторыі і культуры. Напрыклад: Ганнібал (Аннибал) Барка (247 или 246–183 до н. э.), знаменитый карфагенский полководец, из аристократического рода Баркидов, сын карфагенского полководца периода 1-й Пунической войны (264–241 до н. э.) Гамилькара Барки (?–229 до н. э.).

Кніга з'яўляецца не толькі справачным выданнем, але і метадычным дапаможнікам па вывучэнні антычных і біблейскіх афарызмаў, а таксама фактаў антычнай і больш позняй еўрапейскай культуры.

Слоўнік быў задуманы як вучэбны, аднак яго функцыянальныя магчымасці больш шырокія. Немалаважная яго роля ў тыпалагічных і супастаўляльных даследаваннях у галіне фразеалогіі, у вывучэнні пытанняў уплыву антычнай і хрысціянскай культуры на лексіку еўрапейскіх моў.

ЛІТАРАТУРА

1. *Гончарова, Н. А.* Античные и библейские афоризмы: с культурологическим комментарием / Н. А. Гончарова, М. Г. Антонюк. – Минск : Конкурс, 2013. – 208 с.